

zeventiende-eeuws verleden, maar als het ware uit het niets. Deze stadsgeschiedenis van Assen vormt zo voor een toekomstige 'Geschiedenis van Nederlandse steden' een belangrijke bouwsteen.

Boudien de Vries

J. H. M. Hilhorst, J. G. M. Hilhorst, *Soest, Hees en De Birk. Van de achtste tot de zeventiende eeuw* (Hilversum: Verloren, 2001, 367 blz., €32,-, ISBN 90 6550 652 7).

Met steun van diverse fondsen, genootschappen en instellingen hebben de gebroeders Hilhorst de uitgave kunnen realiseren van een groot deel van de resultaten van hun veelomvattende speurwerk naar de geschiedenis van het oude cultuurgebied Eemland. Het is een fraai uitgegeven boek geworden.

Drs. Jan Hilhorst en prof. dr. Jos Hilhorst zijn geen historici van professie, maar als liefhebbers van de regionale geschiedvorsing hebben zij samen, voortbouwend op hetgeen hun vader in zijn lange leven over de geschiedenis van Soest en omstreken vergaarde, een enorme hoeveelheid historisch materiaal weten op te diepen uit velerlei archieven in Nederland, Duitsland en het Vaticaan. Zelf beschikken de schrijvers over een gigantisch archief betreffende Soest, Hees en De Birk. Een massa aan archivalia hebben zij verwerkt in dit boek, dat alleen al door de omvang van het feitenmateriaal ver uitsteekt boven hetgeen in doorsnee aan regionale geschiedschrijving verschijnt. Het is een naslagwerk geworden dat onmisbaar is voor een ieder die zich in het vervolg verdiept in de geschiedenis van (Oost-) Utrecht.

De gebroeders Hilhorst hebben zich in dit boek noodgedwongen moeten beperken tot een twaalftal thema's, te weten: 1 de oorsprong van Soest, 2 de rechten op de grond (over tijnsrechten, ontginningen, hoeven, de rechten van de bisschop etc), 3 de tienden en de conflicten daarover, 4 de omvang van de bevolking en het grondgebruik, 5 de kastelen, molens, boerderijen en buitenplaatsen, 6 de rechtspraak, 7 de burens en kerkmeesters, 8 de schutterij, 9 de turfwinning in het Soester- en het Hezerveen, 10 de zorg voor dijken, wateren en wegen, 11 het kerkelijk leven tot de reformatie en 12 de reformatie en de opstand in Soest.

De geschiedenis van Eemland, zo blijkt uit de oorkonden, begint in 777, toen Karel de Grote het gebied Eemland schonk aan Alberik, die kort daarop bisschop van Utrecht zou worden. Tot dat Eemland behoorden ook uitgestrekte wildernissen en venen, de vier foreesten. Een deel van die woeste gronden werd volgens de hypothese van de auteurs tussen 950 en 975 door de Utrechtse bisschop ter ontginning uitgegeven aan graaf Wichman van Hamaland. Hij zou in Soest dertien hoeven hebben ontgonnen. Hieruit zou men kunnen concluderen dat Soest in ieder geval bestond in de tiende eeuw, mogelijk eerder. Maar op grond van de taalkundige afleiding van de naam 'Soest' (= zetel) stellen de schrijvers dat 'Soest of de naaste omgeving sedert het ontstaan van de naam in de Germaanse tijd continu bewoond is geweest' (16). Dat nu lijkt mij een al te gewaagde veronderstelling.

Buitengewoon gedetailleerd en getuigend van een gedegen kennis van de rechtshistorie is het hoofdstuk over de rechten op de grond. Niet steeds weten de schrijvers te vermijden dat de lezer bijna verdrinkt in de zee van feiten. Maar gelukkig verduidelijken de auteurs alle rechts termen, zodat het boek leesbaar blijft ook voor de geïnteresseerde leek.

De schrijvers tonen aan dat ook in Soest en omgeving er tussen 1000 en 1400 sprake was van een emancipatie van de horigen en een verzwakking van de positie van de grondheren. De wijze waarop zij dat doen — gedetailleerd, hoeve voor hoeve — maakt het boek zo waardevol. Die gedetailleerde aanpak en de consciëntieuze behandeling van het bronnenmateriaal treft de lezer in ieder hoofdstuk.

Zo bevat bijvoorbeeld het vierde hoofdstuk een schat aan gegevens, niet alleen over de omvang van de bevolking en het grondgebruik, maar ook over daarmee in verband staande onderwerpen als de rampen (pest, oorlogen, hongersnoden, overstromingen, muizenplagen etc), grondopbrengsten en de financiële positie van de bewoners.

Dat de stijging der graanprijzen tussen 1533 en 1571 het gevolg was van 'de invloed van het begin van de tachtigjarige oorlog, ook in Soest en omgeving' (110) zoals de auteurs vermelden, is een schoonheidsfoutje. De meest extreme graanprijsstijging vond immers in de jaren 1564-1566 plaats.

Maar deze detailkritiek wil niets afdoen aan de waarde van het boek. Het werk van de gebroeders Hilhorst vormt namelijk een belangrijke bijdrage aan de geschiedschrijving van Eemland en het Sticht, zowel vanwege de enorme hoeveelheid nooit eerder gepubliceerde bronnen die de auteurs hebben gebruikt, als vanwege de rijke schakering aan onderwerpen. Het boek bevat een flink aantal vertalingen en transcripties van de voornaamste bronnen. Goede indices en een voorbeeldig notenapparaat verhogen nog de waarde als naslagwerk.

Han C. Vrieling

R. Burggraave, e. a., ed., *Levensrituelen. Het huwelijk* (KADOC-studies XXIV; Leuven: Universitaire pers Leuven, 2000, 299 blz., ISBN 90 5867 056 2).

De serie *Levensrituelen*¹ wil 'rituelen behandelen die op belangrijke momenten in de biografie van een persoon door en in de gemeenschap gesteld wordt en [...] en meer] specifiek die levensrituelen die een parallel vertonen met de christelijke sacramenten ... bij vier belangrijke fasen in het leven: geboorte, groei, huwelijk en levenseinde.' (7) In dit deel van de reeks worden 'het huwelijk in zijn historische en huidige verschijningsvorm binnen de rooms-katholieke Kerk' (8) behandeld door historici, sociologen en theologen. De bijdragen van die laatsten worden hier niet besproken daar ze buiten het belangstellingsveld van dit tijdschrift vallen en ondergetekende terzake niet bevoegd is.

M. Cloet en H. Storme geven een overzicht van 'de normen en waarden' die door de geestelijkheid 'via catechese, prediking en voor een breed publiek bedoelde didactisch-moraliserende publicaties werden gepropageerd' in de periode tussen het concilie van Trente en de Franse Tijd. Ze brengen een vlot leesbare synthese van wat zij en anderen hierover vroeger reeds publiceerden, zij het dat hier sterk de nadruk ligt op de klerikale leerstellingen en slechts terloops aan de lekenpraktijk aandacht wordt besteed.

Ook J. de Maeyer steunt op een analyse van pauselijke en bisschoppelijke publicaties en theologische traktaten voor zijn uiteenzetting over de periode 1800 tot 1950. 'Er bestaan nauwelijks kerkhistorische studies' over zijn onderwerp (31). Zijn bijdrage is daarom een nuttig en welkom overzicht van de wijze waarop gezin, seksualiteit en voortplanting in het Romeinse en Belgische kerkelijke discours van toen behandeld werden.

Het hoofdstuk geschreven door L. Gevers moet eveneens starten met de vaststelling dat er over 'De omslag in de katholieke huwelijksmoraal tussen 1950 en 1980' amper enkele historische studies voorhanden zijn (53), en ook zij steunt voor deze 'eerste poging tot synthese' op door de kerk gepubliceerde documenten, moraaltheologische studies, maar ook op periodieken en brochures.

Beide bijdragen over de periode 1800-1980 brengen tot nu toe onbewerkte informatie samen en zullen hopelijk de aanzet vormen tot verder historisch onderzoek, want ze maken onder meer duidelijk hoe weinig eigenlijk geweten is over de wijze waarop al deze klerikale standpunten in de alledag van de leek doorwerkten.